

232250

ERZURUM İSPİRLİ
KADIZÂDE MEHMED ÂRİF EFENDİ ve
ÖMER EFENDİ SEMPOZYUMU

(2-4 MAYIS 2014 ERZURUM)

-TEBLİĞLER-

EDİTÖR
PROF. DR. ÖMER KARA

ERZURUM - 2014

Kadızcâde Mehmed Efendi'den Erzurum Müftülüğüne İntikal Eden Unvânu's-Şeref Adlı Eser Üzerine -Bir Metin Üzerinde Farklı İlimleri Eşleştirme Sanatı-

Prof. Dr. Selami BAKIRCI

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. M. Sadi ÇÖGENLİ

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Giriş

İslâm Medeniyeti'nin ortaya çıkışından kısa bir süre sonra, ilim ve edebiyatın yazılı, sözlü ve görsel sanatlarıyla hızla gelişmeye başladığı bilinen bir gerçektir. Bu itibarla İslâm Medeniyeti tarihinde hemen hemen her alanda olduğu gibi edebiyat ve sanat alanına da damgasını vuran önemli şahsiyetler ortaya çıkmıştır.

İslâm kültür ve medeniyetinde görsel ve şekli sanatların uygulandığı bir diğer alan ilmî ve edebî yazılı eserlerdir. Kitabetin gelişmesiyle birlikte bir taraftan sanat bakımından zengin, mana ve hikmet dolu edebî yazılar kaleme alınırken diğer taraftan da hızla gelişen telif ve tasnif hareketi dâhilinde kaleme alınmış olan eserler üzerinde şekil ve görsel açıdan olağanüstü sanatlar icra edilmiştir. Eserlerini fikir ve düşünce temelinde hikmetli ve anlam yüklü sözlerle besleyen edip, şair ve yazarlar bir taraftan da, hat (yazı çeşitleri), tezhib ve kelimeleri seçme ve yerleştirme gibi hususlarla eserlerine görsel açıdan bir değer ve nitelik kazandırmak için olağanüstü beyin fırtınası estirmişlerdir.

İlim ve edebiyat alanında mecaz, teşbih, isti'âre ve sair anlamı güçlendiren edebî sanatlarla birlikte görsel sanatın da gözle görülür bir şekilde gelişmiş olması dikkat çeken önemli hususlardan biridir. Başlangıçta şiirde başlayan bu durum daha sonra özellikle nesir alanında devam etmiştir. Örneğin şiirde her mısraın aynı harfle başlaması veya "Mahbuketu't-arafeyn" (her iki tarafı örülü) adı verilen bir sanatla mısraın ilk ve son harfinin aynı harf olması veya "el-Muşeccere" denen bir sanatla her mısraın ilk harflerinin anlamlı bir cümle oluşturması bunlardan bir kaçıdır.

Bu tür sanatlar şiirde olduğu gibi nesir yazılarında da ustalıklı bir şekilde kullanılmıştır. Bu sanatlardan biri de bir metin içerisinde birden fazla ilmî/edebî konunun işlenmesidir. Arapça “*mûteaddidetü'l-fünun*” (alan/ilim farklılığı) olarak ifade edilen bu hususa “*çok yönlü/çok amaçlı metin*” denebilir. Birden fazla; iki, üç, dört, beş hatta on kadar farklı alana ait ilmî konunun bir metin içerisine yerleştirilmesi demek olan bu durum şüphesiz büyük bir ustalık gerektiren bir husustur.

Edebiyatta nazım veya nesir türünde sanat unsurlarının ön plana çıkması şüphesiz önemli bir husustur. Arap edebiyatında da gerek anlam gerekse görsel sanatların icra edildiği edebî ürünler daha ilk dönemlerden itibaren göze çarpmaktadır. İlk dönemlerde Recez türündeki şiirlerle başlayan ve daha sonra Muvaşşahat adındaki şiirlerde icra edilen bu sanatlar IV/XI. asırdan itibaren hızla yaygınlaşmaya başlamış ve farklı isimlerle gelişerek çeşitlenmiştir. Yukarıda değindiğimiz gibi “*el-Muşeccere*” veya “*Mahbuketu't-arafeyn*” denen bir yapıyla veya kelimelerin hatta cümlelerin alt alta ya da yan yana keşistirilmesiyle meydana getirilen ve farklı anlamların hatta aynı anda birkaç eserin oluşturulması hiç şüphesiz önemli bir husustur.

Muvaşşah türü Arap edebiyatında özellikle Endülüs edebiyatında; kelimelerin yan yana veya alt alta keşistirilmesiyle oluşturulan şiir veya nesir türleri ise özellikle Yemen tarafında ortaya çıkıp gelişmiştir. Özellikle şiirde görülen şekli sanatlar ise Arap edebiyatının yaygın olduğu her bölgede görülen bir sanat türüdür. Batı edebiyatında “*Akrostiş*” ve klasik dönem Türk edebiyatında ise “*uçlama*” denilen¹ bu sanat türünün Hint veya Grek kültüründe de olduğu bilinmekle birlikte bu kadar kapsamlı ve derinliğine bir yapıya sahip değildir. Bu sanat özellikle Arap, Fars ve Türk edebiyatında, kısaca İslâm kültür ve medeniyetinde adeta zirvesine ulaşmıştır. Doğu ve Batı edebiyatlarında farklı şekillerde tezahür eden bu türün Türk edebiyatındaki en güzel örneği Yavuz Sultan Selim'in söylediği şu şiirde görülür:²

Sanma şâhım herkesi sen sâdikâne yâr olur
Herkesi sen dost mu sandın belki ol ağyâr olur
Sâdikâne belki ol bu âlemde dildâr olur
Yâr olur ağyâr olur dildâr olur serdâr olur

Normal şekilde okunan bu şiir, ayrıca alt alta gelen kelimelerin oluşturduğu her sütün kendi içerisinde farklı bir şiir yapısındadır. Dolayısıyla bu şiir içerisinde dört ayrı şiirin ortaya çıktığı görülür. Şöyle:

1 Bkz. Tavukçu, Orhan Kemal, “*Muvaşşah (Akrostiş)*”, *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler*, Ocak-2008, İstanbul, s. 221-222.

2 Diğer örnekler için bkz. Tavukçu, “*Muvaşşah (Akrostiş)*”, s. 229-230.

Sanma şâhım	herkesi sen	sâdıkâne	yâr olur
Herkesi sen	dost mu sandın	belki ol	ağyâr olur
Sâdıkâne	belki ol	bu âlemde	dildâr olur
↓ Yâr olur	↓ ağyâr olur	↓ dildâr olur	↓ serdâr olur

Arap edebiyatında bu tür sanatlar özellikle muvaşşah şiirlerinde görülmektedir. Şiir, kendi içerisinde çok kafiyeli olduğu için şiir kafiyeleri itibariyle alt alta bölündüğünde başka bir şiir ortaya çıkmaktadır. Nesir türünden özellikle hutbelerde ise farklı şekilde uygulanmıştır. Bilindiği gibi Arap alfabesi noktasız ve noktalı harflerden meydana gelmektedir. İşte bu durumu iyi değerlendiren edip veya hatipler sadece noktasız harflerden veya sadece noktalı harflerden oluşan edebî eserler oluşturmuşlardır. Örneğin bunlardan Hz. Ali'nin bir hutbesi tamamen noktasız harflerden³; başka bir hutbesi ise "elif harfi" bulunmayan kelimelerden⁴ oluşmaktadır. Diğer taraftan sadece noktalı harflerden oluşan eserler de kaleme alınmıştır. Örneğin el-Harîrî'nin makamesinden bazı bölümler, normal şekilde olduğu gibi tersten de okunmaktadır.⁵ Yine Bediüzzemân el-Hemedânî (öl.398/1007)'nin kendisine önerilen bir kitabı tersten başlamak kaydıyla yazdığı ve çok kafiyeli şiirler nazmettiği nakledilmektedir.⁶

Abbâsiler dönemi meşhur şairlerinden ve şiirlerinde sergilediği sanatla meşhur ve aynı zamanda güçlü bir vaiz olan Yahya es-Sarsarî (öl.656/1258) bir kasidesini her beytinin ilk harfi sırasıyla alfabenin harflerini oluşturacak şekilde düzenlemiştir. Yine bu kasidesinde her beyitte alfabenin bütün harflerini bulundurmıştır.⁷

Nazım türünde icra edilen bu sanat, zamanla nesir türünde farklı bir şekilde uygulanmaya başlanmış ve bu durum daha da ilgi çekici olmuştur. Zira nesirde kullanılması demek, bir metin üzerinde aruz, kafiye, mantık, fıkıh, kelâm, dil, tarih ve lügat gibi farklı ilimler içeren farklı alanların veya farklı ilim dallarının ya da edebî türlerin bir metin içerisinde işlenmesi demektir. Nesir yazıları şiir gibi kısa olmadığı, diğer bir ifadeyle nesrin daha hacimli ve kapsamlı olmasından dolayı uygulanması zor bir durumdur. Ayrıca nesirde keşitirilen kelimeler, şiirde olduğu gibi tekrar eden

3 Bkz. eş-Şerîşî, *Şerhu Makamâti'l- Harîri* (Vâsitiyye Makamesi), Beyrut 1992, III, 392-393; el-Harîrî'nin, Vâsitiyye Makamesi içerisinde bulunan bu hutbenin Hz. Ali'ye ait olduğu belirtilmektedir.

4 Bkz. İbn Ebi'l-Hâdid, *Şerhu Nebci'l-Belâğa*, Bağdat 2007, XIX, 77.

5 Bkz. eş-Şerîşî, *Şerhu Makamâti'l- Harîri* (Mağribiyye Makamesi), II, 211.

6 es-Seâlibî, *Yetimetu'd-dehr fi Mehâsini ehlî'l-'asr*, nşr. Mufîd Muhammed Kamîma, I-V, Beyrut, tsz., IV, 294,296.

7 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, XVII, 377-378; Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 177.

kelimeler olmadığından bunu başaran ilim adamları, yazarlar veya edipler olağanüstü takdirle anılmışlardır.

Bu hususun ilim ve edebiyat konulu eserlerde uygulanmış olması şüphesiz, müellifin birkaç alanda söz sahibi olduğunu, edebî sanatları fevkalade iyi kullandığını; cümleler, hatta kelimeler arasında yatay ve dikey bağlantıları mükemmel bir şekilde başararak mükemmel bir edebî zevke sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu sanatı icra eden edip veya yazarlarda iki yön ortaya çıkmaktadır: Birincisi ilmi yönü, ikincisi edebi zevk. İlmî yön olmadan bu ilimlere ait metinleri bu şekilde yazmak asla mümkün olmaz. Birkaç ilmî alandaki metinleri karşılaştırmak ise tamamen edebî zevkin ve kıvrak bir zekânın ürünüdür. Yani bu eserler, müellifin, ilmî alandaki birikimiyle edebiyat alanındaki gücünün bileşkesi demektir.

Klasik dönem tarihçileri çok ilginç olduğu kadar şaşırtıcı ve dikkate değer eserler vücuda getiren ve bu şekilde eser telif eden edip ve yazarlardan bahsetmektedirler.

Unvânuş-şeref

Yemen özellikle eski çağlarda gerek Arap tarihi gerekse Arap dili ve edebiyatı alanında önemli merkezlerden biri olmuştur. Diğer bir ifadeyle ilmî, edebî, kültürel ve medeniyet açısından önemli bir merkez olan Yemen'de sanat açısından da önemli eserler telif edilmiştir. İşte konumuzun temelini oluşturan ve bir sanat harikası olan bu eserlerden ilki Yemen'de kaleme alınmıştır.

Bu türde eser veren, Yemenli bir ilim adamı, edip, aynı zamanda şair ve İbnü'l-Mukrî diye meşhur olan Şerefuddin İsmail b. Ebî Bekr b. Abdillâh eş-Şâverî el-Yemânî⁸dir. İbnü'l-Mukrî'yi bu alanda meşhur kılan eseri ise *Unvânuş-Şerefi'l-Vâfi ilmi'l-Fıkh ve'l-Arûd ve't-Tarih ve'n-Nahv ve'l-Kavâfi* adındaki eseridir.

Bu eser bu alanda ilk ve daha sonraki dönemlerde böyle bir eser vermek isteyen edip ve yazarların örnek aldığı bir eser olmuştur.

755-836/1354-1432 tarihleri arasında Yemen'de yaşamış olan İbnü'l-Mukrî, dinî ve edebî ilimleri okuduktan sonra zekâsı ve hafızası sayesinde bir hayli mesafe kat etmiş, dönemin özellikle ilim, edebiyat ve sanat dallarında söz sahibi olmuştur. Dinî ilimlerden fıkıh ilminde söz sahibi olan İbnü'l-Mukrî, ilmi, edebiyatı ve zekâsıyla devlet adamlarının teveccühünü kazanmıştır.⁹ Bu sayede Yemen kralı el-Eşref İsmail ve oğlu tarafından büyük iltifatlar görmüştür. Arap dili ve edebiyatı ile fazlaca

8 eş-Şevkanî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-tâli' bi mehasini men ba'de'l-karni's-sâbi'* I-II, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmî, Kahire, tsz., I, 142-144.

9 İbn Tagrıberdî, *el-Menbelûs-sâfi el-Mustevfâ ba'de'l-vâfi*, I-VII, nşr. Nebîl Muhammed Abdulazîz, II, 386-390.

ilgilenmesi ve bu edebiyatın meşhur şairlerinden özellikle Mütenebbî'nin divanını okuyup bir hayli istifade etmiş olması İbnü'l-Mukrî'nin aynı zamanda güçlü bir şair olmasında büyük etkisi olmuştur. Bundan dolayı da pek çok şiir nazmetmiştir.¹⁰

İbnü'l-Mukrî'nin hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar onun bu özelliklerini saymakla birlikte onu daha çok *Unvânuş-Şeref* adlı eseriyle ön plana çıkarmaktadırlar. İbn Tağriberdî, İbnü'l-Mukrî'nin güzel bir eser olarak nitelendirdiği bu eserinin ilk olduğunu ve bundan önce böyle bir eser bulunmadığına işaret etmektedir.¹¹

İbnü'l-Mukrî'nin bu eserini telif etmesine neden olarak Yemen Kralı el-Eşref İsmail'in nezdinde itibar kazanma isteğine bağlanmaktadır. Bu dönemde meşhur *el-Kâmûsu'l-Muhîr* adındaki Arapça sözlüğün sahibi Fîrûzâbâdî, Yemen Kralı el-Eşref İsmail'in idaresinde kadılık görevinde bulunmaktaydı. Fîrûzâbâdî, her satırının ilk harfi "elif" harfiyle başlayan bir kitap yazmış ve kral el-Eşref İsmail'e takdim etmiştir. Kral bu eseri çok beğenmişti. İşte bu durum, Fîrûzâbâdî'nin yürüttüğü bu kadılık görevine geçmek isteyen İbnü'l-Mukrî'yi harekete geçirmiştir. Bunun için gizli planlar yaptığı, ancak muvaffak olamadığı kaydedilmektedir. Bundan dolayı İbnü'l-Mukrî, sanat bakımından Fîrûzâbâdî'nin adı geçen eserinden daha üstün sayılacak *Unvânuş-Şeref* adındaki eseri kaleme alarak Kral'a takdim etmiştir. Bu eser Kral'ın hoşuna gittiği gibi, o dönemin ilim ve edebiyat adamları tarafından da büyük beğeniyle karşılanmış ve bu eserin ünü kısa sürede her tarafa yayılmıştır.¹² es-Sehavî'nin ifadesine göre İbnü'l-Mukrî bu eserini Kral el-Eşref zamanında tamamlayamamış, daha sonra, oğlu en-Nâsır zamanında bitirebilmiştir.¹³

Süyûtî, İbnü'l-Mukrî'nin terceme-i halini verirken ilk olarak "*Unvânuş-Şeref*in sahibi" diye tanıtmaktadır.¹⁴ Süyûtî'nin Yemenli ilim adamı, fakih, edip ve Arapça'da mahir, farklı medreselerde müderrislik yapmış ve şöhreti her tarafa yayılmış biri olarak saydığı İbnü'l-Mukrî'yi tanıtmaya bu eseriyle başlaması bu eserin ne kadar meşhur olduğunu göstermektedir. *Unvânuş-Şeref* adlı eserinin oldukça ilginç ve harika bir eser olduğunu belirten Süyûtî, Yemen sultanının, son derece zeki ve ilmi mertebesi yüksek olan bu ilim adamının üzerinde olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁵

10 İbn Tağriberdî, *el-Menhelûs-sâfi el-Mustevfâ ba'de'l-vâfi*, II, 388-390.

11 İbn Tağriberdî, *el-Menhelûs-sâfi el-Mustevfâ ba'de'l-vâfi*, II, 387.

12 İbn Tağriberdî, *el-Menhelûs-sâfi el-Mustevfâ ba'de'l-vâfi*, II, 387.

13 es-Sehavî (Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman), *ed-Dav'u'l-Lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, I-X, Dâru'l-cil, Beyrut, II, 292-295; eş-Şevkanî, *el-Bedru't-tâli' bi mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, I, 142; Muhammed b. Hasan b. Akil Musa, *el-Muhtârul-masûn min A'lâmi'l-kurûn*, I-II, Cidde, 1415/1915, I, 371-372; Mukaddimetu Unvânuş-Şeref.

14 es-Süyûtî, Abdurrahman Celâluddîn, *Buğyetu'l-vuât fi Tabakati'l-luğaviyyin ve'n-nuhât*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, I-II, Dâru'l-fikr, 1979, I, 444.

15 es-Süyûtî, *Buğyetu'l-vuât fi Tabakati'l-luğaviyyin ve'n-nuhât*, I, 444.

Eserini daha önce benzeri olmayan bir üslupla telif etmiş olan İbnü'l-Mukrî, bir metin üzerinde beş ayrı ilim dalını birleştirmiştir.¹⁶ Eser, genel olarak okunduğunda bir fıkıh eseri (İslâm Hukuku) olduğu görülür. Bu ana eserdir. Buna ilave olarak eseri dört sütuna ayırmıştır. İlk sütun aşağıya doğru okunduğunda aruz ilminden; ikinci sütun tarih ilminden; üçüncü sütun nahiv (Arapça cümle bilgisinden) ve dördüncü sütun okunduğunda kafiye ilminden bahsettiği görülecektir. Yani kısaca bir metin üzerinde beş eseri (1+4 şeklinde) birleştirmeyi büyük bir ustalıkla başarmıştır.

Bunlardan üç ilmi, yani orta iki sütunda yer alan tarih ve nahiv ilimlerini fıkıh ilmi üzerinde kesiştirmeyi çok rahatlıkla yaptığı söylenebilir. Dördüncü ilim olan aruz ilmini ise, fıkıh ilminin her satırdaki ilk harflerin aşağıya doğru kesişmesinden; kafiye ilmini fıkıh ilminin her satırındaki son harflerinin aşağıya doğru kesişmesinden oluşturmuştur.

İbnü'l-Mukrî'nin bu olağanüstü sayılabilecek başarısı, daha sonraki ilim adamlarının zihinlerinde bir kıvılcım niteliğinde olmuştur. Zira bundan sonra bazı ilim adamları aynı üslupta eserler vermeye, hatta ilim sayısını altıya, sekize çıkararak yapmışlardır. Fakat gerek ilim sayısı gerekse eserin hacmi bakımından İbnü'l-Mukrî kadar başarılı oldukları söylenemez. Zira İbnü'l-Mukrî'nin adı geçen eseri hacim bakımından daha kapsamlı olduğu gibi konuları itibariyle de daha güçlü ve sağlam olduğu görülmektedir.

Edip İbrahim adında bir şair İbnü'l-Mukrî'nin bu eseri hakkında şu şiiri söylemiştir:

Bunun (İbnü'l-Mukrî'nin) benzeri yazılmamış bir kitabı vardır. Bu kitabın sahibinin büyük bir şansı vardır.

Aruz, tarih, muhakkak nahiv kafiye ilmi; ve ilk kısmı da fıkıhtır.

Çok ilginç, çok güzel! Manası olduğu gibi kelimeleri de gizli ve güzeldir.¹⁷

İbnü'l-Mukrî'nin bu eserin önemine binaen defalarca basıldığı, hatta taş basısının yapıldığını görmekteyiz.

İbnü'l-Mukrî, sanattaki başarısını sadece *Unvânuş-Şeref* adlı eserini yapmakla kalmamış, aynı başarısını *İrşâdu'l-Ğâvi* adındaki diğer bir eserinde belki daha bir girift şekilde sergilemeye çalışmıştır. Şöyle ki, İbnü'l-Mukrî bu eserinde isimlerin tamamını nekre (elif-lamsız) olarak kullanmıştır. Ayrıca, her taraftan okunacak şekilde bir kaside nazmetmiştir.¹⁸

16 es-Süyûtî, *Buğyetu'l-vuât fi Tabakati'l-luğaviyyin ve'n-nuhât*, I, 444.

17 İbn Tağrıberdi, *el-Menhelu's-sâfi el-Mustevfâ ba'de'l-vâfi*, II, 388.

18 İsmail b. Ali el-Eva', *Hicru'l-ilm ve Me'akulu' fi'l-Yemen*, I-V, Beyrut 1995, I, 39.

Bu Üslupta Yazılmış Diğer Eserler

İbnü'l-Mukrî'nin bu eserinden kısa bir süre sonra aynı üslupta bazı eserlerin kaleme alındığı görülmektedir. Adeta bu tür eserlerin yazımı konusunda kâtipler arasında bir yarışın başladığı anlaşılmaktadır.

Bu alanda *Unvânuş-Şeref*ten sonra keleme alınmış olan ilk eserin, İbnü'l-Mukrî ile çağdaş olduğu anlaşılan Burhânuddîn b. İbrâhîm el-Becelî (doğ. 854/)'nin kaleme aldığı *Burhânu'l-Burhâni'r-Râid fi'l-Cebr ve'l-Hisâb ve'l-Hataeyn ve'l-Ekdâr ve'l-Ferâid* adlı eseri olduğu görülmektedir. *Unvânuş-Şeref* üslubunda olduğu belirtilen bu eser tam isminden anlaşıldığı kadarıyla cebir, matematik, feraiz ilimlerini ihtiva etmektedir. Dönemin ünlü ilim adamlarından dinî ilimler okuduktan sonra Cebir, matematik, feraiz gibi fen bilimlerine yönelerek belirli bir mertebeye kazanmış olan el-Becelî, bu eserini Tâhiriye Devleti zamanında Sultan Âmir b. Abdilvahhâb döneminde kaleme almıştır. Lübnan'da el-Mektebetu'l-Asriyye'de tek nüshası bulunan ve 253 sayfadan oluşan bu eser, tahkiki olarak 2010 yılında neşredilmiştir.¹⁹

IX. asrın sonlarına doğru Halepli Şeyh Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed b. Tonbul eş-Şağari (öl.881/1476)'nin böyle bir eser kaleme aldığını görmekteyiz. Beş ilimden oluşan bu eserinin *Unvânuş-Şeref* üslubunda olduğu belirtilmektedir.²⁰ Bu eser telif edilene kadar *Unvânuş-Şeref* gibi bir eserin kaleme alınmayacağına²¹ inanılıyordu.

Yemen'de bu işin oldukça yaygın olduğu ve İbnü'l-Muzaffer adında bir ilim adamının *el-Burhânu'l-Kâfi fi 'İşrine 'ilmen* adında bu metot üzere yirmi farklı ilmi kapsayan bir eser yazdığı da rivâyet edilmektedir²². Ancak eserin günümüze ulaşmadığı sanılmaktadır.

Bunlardan biri Süyûtî'nin *en-Nefhatu'l-Miskiyye ve't-Tuhfetu'l-Mekkiyye* adındaki eseridir. *Unvânuş-Şeref* adlı eserin oldukça ilginç ve harika bir eser olduğunu belirten Süyûtî kendisinin de böyle bir eser yazdığını belirterek şöyle der: "Ben Mekke'de iken bir günde bu minval üzere bir risale yazdım ve *en-Nefhatu'l-Miskiyye ve't-Tuhfetu'l-Mekkiyye* adını verdim. Nahiv konulu olan bu risalenin içerisinde aruz, meâni, bedii ve tarih olmak üzere dört ilim bulunmaktadır".²³ Süyûtî'nin bu sözlerinden, *Unvânuş-Şeref* adlı eseri Mekke'de iken gördüğü ve hemen orada bir

19 İsmail b. Ali el-Eva', *Hicru'l-ilm ve Me'akuluh fi'l-Yemen*, I, 39.

20 İbnü'l-Hanbelî (Muhammed b. İbrahim b. Yusuf el-Halebî), *Durru'l-Habeb fi Târîhi A'yâni'l-Haleb*, I-II, Mahmûd Hamed el-Fâhûrî-Yahyâ Zekerîyyâ 'Abbâre, Dımaşk 1973, I, 191-192.

21 İbnü'l-Hanbelî *Durru'l-Habeb fi Târîhi A'yâni'l-Haleb*, 192.

22 İsmail b. Ali el-Eva', *Hicru'l-ilm ve Me'akuluh fi'l-Yemen*, I, 39.

23 es-Süyûtî, *Buğyetu'l-vuât fi Tabakati'l-luğaviyyin ve'n-nuhât*, I, 444.

deneme yaptığı anlaşılmaktadır. Süyûtî'nin bu eseri *en-Nefhatu'l-Miskiyye ve't-Tuhfetu'l-Mekkiyye*, Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Süyûtî, nşr. es-Sâih Ali Huseyn, 1998, Kulliyetu'd-Da'veti'l-İslâmiyye (Riyad) künyesiyle yayınlanmıştır. Süyûtî'nin *Kalâidu'l-Fevâid ve Şerâidu'l-Ferâid* adında bir eseri daha olduğu belirtilmektedir (Kahire Yazmalar Kütüphanesi'nde). Bu eser alfabetik sıraya göre pek çok ilmî konuları, Elğaz (bilmece) gibi farklı konuları içermektedir.²⁴ Aynı şekilde İbn Kumeyl'in *ed-Dimyâtî*'nin bu metot üzere yedi ilimden (+2) oluşan bir eser kaleme aldığı belirtilmektedir.²⁵

İbnü'l-Mukrî'nin *Unvânuş-Şeref* adlı eserinde uyguladığı bu metodu zirveye taşıyan ise Osmanlı dönemi ilim adamlarından ve Şeyhülislâm Abdullah Vassâf Efendi (ö. 1174/1761) olmuştur. Kelâm, nahiv, felsefe ve mantık konuları yanında ayrıca Türkçe ve Farsça hikâyeleriyle Türk ve Fars edebiyatlarını da içine alarak farklı dillerle zenginleştiren Abdullah Vassâf Efendi bu sanata ayrı bir zenginlik kazandırmıştır. Her ne kadar eseri *Unvânuş-Şeref* kadar hacimli olmasa da bir eserde yedi farklı ilim ve üç farklı dil kullanmış olması nedeniyle, deyim yerindeyse bu rekoru hak etmiştir. Bu eser Vassâf Efendi'nin Arap ve Fars edebiyatlarına ne kadar vakıf olduğunu da göstermektedir. Eser 1279 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Bu tür eserlerden tespit edebildiklerimiz şunlardır:

1- İbnü'l-Mukrî: *Unvânüş-Şerefi'l-Vafi*

2- Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Becelî (doğ. 854/): *Burhânu'l-Burhânî'r-Râid fi'l-Cebr ve'l-Hisâb ve'l-Hataeyn ve'l-Ekdâr ve'l-Ferâid*

3- Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Tonbul eş-Şağarî: *Yemenli*

4- Süyûtî: *en-Nefhatu'l-Miskiyye*

5- Abdurrauf el-Ya'merî (öl.962/1554): Mısır'ın güçlü şairlerinden biridir. Halep'e gelerek burada Şerefiye Medresesi'nde ders vermiştir. el-Ya'merî'nin *Unvânuş-Şeref*'in üslubu üzere bir şiiri bulunmaktadır.²⁶

6- Padişaha sunulan, Nemekzâde Muhammed Huseyin

7- Kalâidu'l-Ikyân (veya Kalâidu'l-İrfân) (1039):

24 *Âdâbu'l-Luğa Fibrîstî*, III, 160.

25 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1176.

26 İbnü'l-Hanbelî, *Durrul-Hâbeb fi Târîhi A'yâni'l-Haleb*, I, 786, 788, 789-791; Muhammed b. Muhammed b. el-Gazzi (Necmuddin), *el-Kevakibu's-saire bi a'yani'l-mietî'l-aşire*, nşr. Halil Mansur, Daru'l-kutubi'l-Mansura, I-III, 1997, II, 155.

- 8- Abdullatif et-Tahlâvî (1193):
 9- İbn Kümeyl ed-Dimyâtî (Muhammed b. Muhammed)
 10- Şeyhülislâm Abdullah Vassâf Efendi'nin eseri.

Sonuç

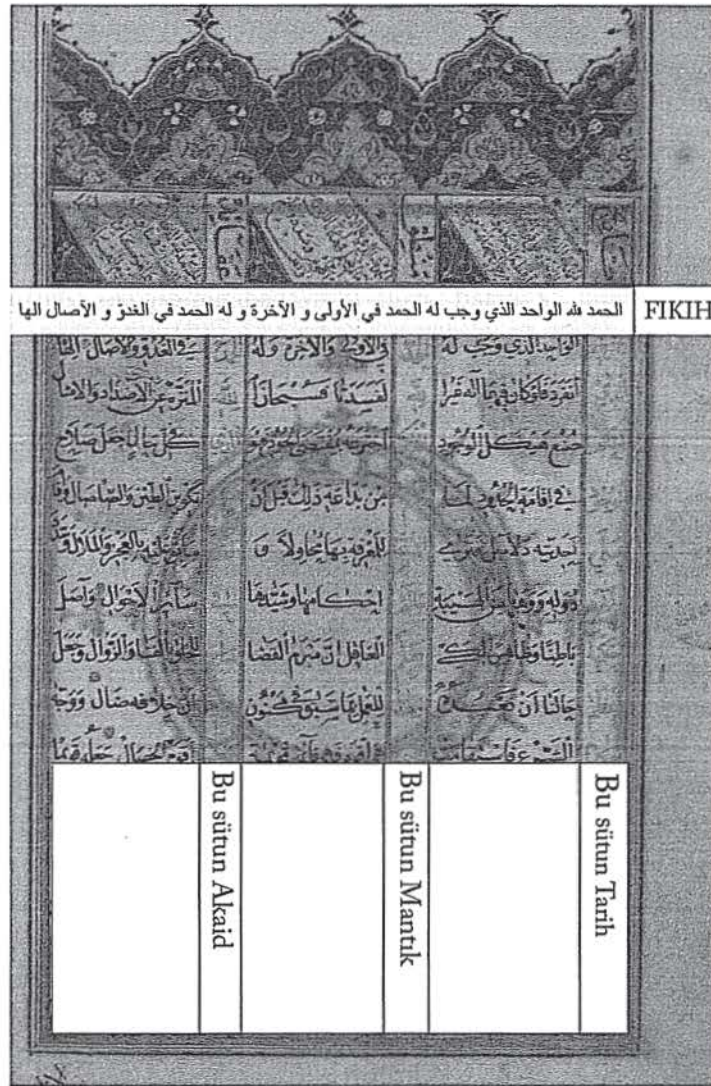
İlk önceleri Muvaşşah ve Recez gibi manzum türleri üzerinde kelimelerin çakıştırılmasıyla oluşturulan söz konusu sanat türü daha sonra nesir türündeki eserlerde de icra edilmeye başlanmıştır. Konumuzun esasını teşkil eden “bir metinde çoklu ilim sergileme” konulu görsel sanat hususu daha çok Yemen ve diğer Arap bölgelerinde icra edilmiş bir husustur. H. IV. yüzyıldan sonra yazılı metinlerde görsel sanatın merkezi olan Yemen’de *el-Kâmûsu’l-Muhît* sahibi Firûzâbâdî’nin her satırının ilk harfini elif ile başlattığı ve Yemen Sultanı Sultanu’l-Eşref İsmail b. el-Abbâs’a hediye ettiği eser bu sanat dalının ilk icraatı sayılır. Firûzâbâdî’nin çağdaşı sayılan İbnü’l-Mukrî kaleme aldığı *Unvânûş-Şeref* adlı eseriyle bu sanatı, gerek içerik gerekse şekil bakımından zirveye ulaştırmıştır. Zira İbnü’l-Mukrî’nin tek metin içerisine birden fazla konuyu (farklı ilmi konuları) yerleştirmiş olduğu bu eseri kendinden sonra ilim ve edebiyat camiasında bir örnek haline gelmiştir. Dört ila yedi arasında farklı konuyu içeren ve Arapça olarak kaleme alınmış olan bu sanat, Osmanlı ilim adamı ve Şeyhülislâm Abdullah Vassâf Efendi tarafından asıl metin Arapça olmak üzere Türkçe ve Farsça dillerini de alarak farklı üç dilde ve dokuz farklı alanda yazmış olduğu eseriyle daha da zenginleştirmiştir.

Şüphesiz bu tür eserlerin verilmesi bu yazarların ilim, edebiyat, sanat ve edebî zevk konusunda ne kadar güçlü olduklarını göstermektedir. Bir Arap araştırmacı bu konuda şöyle demektedir: “Bu kitabı okuduktan sonra, eskilere ait özellikle son dönemlerde kaleme alınmış olan her kitabı okuduktan sonra kendi kendime şu soruyu sormaktan kendimi alamadım: Bu müellif, yaşadığı asrın sıkıntılarını nasıl aşabildi?! Böyle bir bilimsel eseri nasıl gerçekleştirebildi? Burhân adlı eserin müellifi, telif ettikleri bu tür eserleriyle yaşadıkları çağa meydan okuyanlardan sadece biri.” Burhânuddîn’in terceme-i haline baktığımızda, maddi sıkıntılar içerisinde kıvranan bir köyde doğup büyüdüğü, savaş vs. felaketlerle yüz yüze kaldığı görülür. Ancak bu insanların bu sıkıntılara rağmen yılmadıkları, büyük bir gayretle okumaya ve ilim tahsiline devam ederek bu devasa eserleri kendilerinden sonraki nesle bıraktıkları gözden kaçmamaktadır.²⁷

27 <http://www.26sept.info/newspaper/2013/december/6722-15/43026-2013-12-04-19-48-31.html>

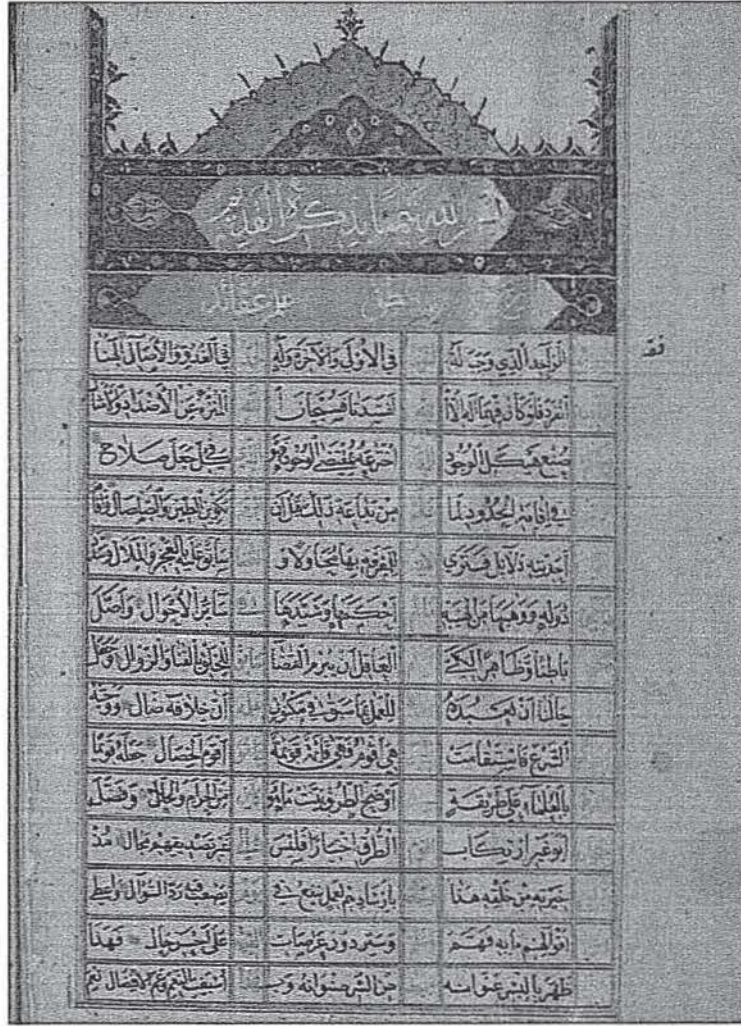
İlim ve edebiyat alanında Doğu'nun merkezi olan Erzurum'un bu tür ilmî, edebî, yazılı ve görsel sanatları takip etmekten veya icra etmekten uzak durmadığı görülür. İşte Erzurum müftüsü ve ilim adamı Kadızâde Mehmed Efendi, müellifinden on beş yıl gibi kısa bir süre sonra kaleme alınmış olan böyle bir eseri almış ve kütüphanesinde buna yer ayırmıştır.

Şimdi bu eserlerden örnek olarak birer sayfa verip, bunlar üzerinde hangi sütunun hangi ilim dalını içerdiğini de üzerinde belirtmeye çalışalım:

Nuruosmaniye Kütüphanesi No: 4142 nolu nüshası

Bu eser, normal satır düzeninde okunduğu zaman eserin Şafii fikhını konu alan bir eser olduğu görülür. Aynı metin üzerinde, sağdan birinci sütun aşağıya doğru okunduğunda tarih konusunu; ikinci dar sütun aşağıya doğru okunduğunda Mantık ilmini; üçüncü yani son dar sütun aşağıya doğru okunduğunda Akâid ilmini konu alan eser olduğu görülür. Böylece bir metin üzerinde dört farklı ilim yerleştirilmiştir.

Nuruosmaniye 4143 nolu nüsha

Bu nüsha da diğerinde olduğu gibi, normal satır düzeninde fıkıh ilmi, sağdan birinci sütun tarih, ikinci sütun mantık ve üçüncü sütunda ise Akâid ilmi yer almaktadır.

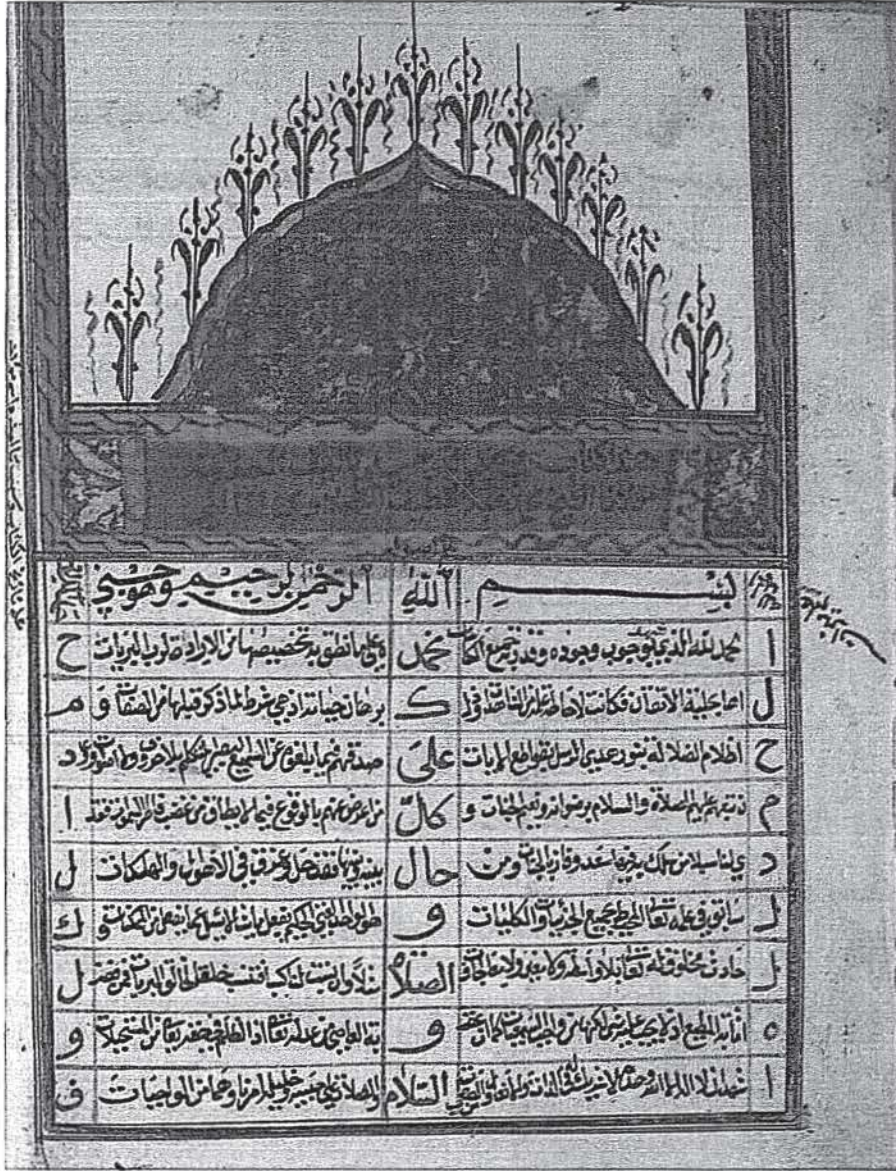
استاذنا الميرزا محمد توفيق

١٢٦٧

ل	رب	سوره الرحمن	وصلى الله على سيدنا محمد وآله وصحبه	سنة	وهي سنة ١٢٦٧
ط	١	الحمد لله ولي	المهدى ومستحقه الذي لا يقدر	بجهد	واحد من طلبة مدرسة
ا	م	معبود الخلق الا	الله ولا اله الا هو	الله	على سيدنا محمد رسول
ن	رب	ربنا ما رجع منا	رجي فلعنوا نوره وعلمه	وسطع	اعلم ان القلم مصباح
ال	ت	تستخرج الامة	قد محمد الله وانتم عليه	واشرف ما	استفح من العلوم علم
٢	١	الفقه من صام	وحلي فضوته اليه	ومن عامل	وتخرج وطلق في كل
ل	ل	اللباد ما حفظ	الله به عليهم	اركان الاسلام	كالجسو الصلاة والقيام
ك	ي	بعشر يحصله	على الامار	لا يعلم	يدلوا بشعره على الحلال
ا	ت	فضل روي عن	سنة محمد بنيه	المختار	من البريه ورسوله
ل	هذا	هذا الفقه	وصفته	والله اهل	الله وخاصة به
١	ال	اليك فادرن	لماذا	ادخلنا	في حركه
ش	ك	لشبهه	لما سبق	بعد	اليه الفقه
ر	١	امر على هذا	فمنه نعمه	من الله	لا يوفي شكرها قول
ق	ب	بدعيه	بلينه	منها	نبيك من انك لدولة
ا	و	واحد	معدود	ه	اذا جمعها من اهل
س	جمعه	من اخر	كل	سطر	وظانه في علم
٢	م	من اهل	عجب	اختتم	الاعمال
ع	و	وجامود	يا	وجا	مورخا دار الطياره
ي	ل	يكل	ما	ان	صفته
ل	١	الفتن	بغير	وليس	له اليد
ب	نا	ناله	ولرصد	من	فقد ائمة
ن	ال	الاسم	عالم	له	في جميع
ال	س	سوي	كانت	حشيا	ا وعظما

١

Erzurum Müftülüğü'nde bulunan ve Kadızâde Mehmed Efendi'ye ait olan nüshadır. Metin yerleşimi geçen iki nüshada olduğu gibidir.

Hafid Efendi No: 185

Bu eserin müellifi Mevlana eş-Şeyh Muhammed Abdullatif et-Tahlâvî olarak belirtilmiştir. Bu eser de normal satır düzenine göre Tevhîd ilmini konu almaktadır. Sağdan birinci sütun Miras (Feraiz) ilmini; ikinci sütun Fıkıh Usûlü ve üçüncü sütun ise tarih konusunu ihtiva etmektedir.

